

HAGGENMACHEREK MAGYARORSZÁGON

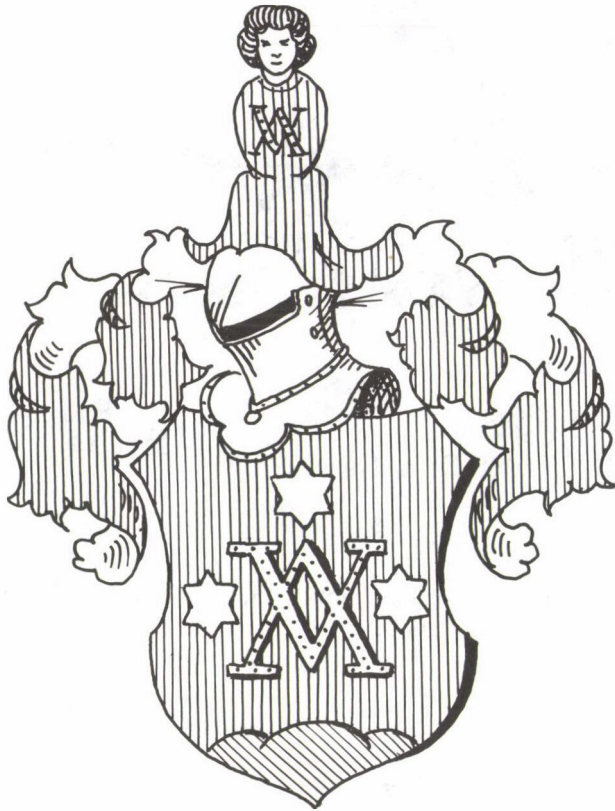
II. Generáció

Magyarországon a Haggenmacher család II. generációjának tagjai kivétel nélkül mind malmokban nevelkedtek. A „malom” meghatározás azonban nem volt egyöntetű, mert változataiban és jelentőségében híven tükrözte a Haggenmachervagyon alakulását. Míg az első három leszármazott a Rákospatak duzzasztójában álló, Ördögmalmomban élte első éveit, addig a következő generáció először a Tüköry-gát melletti, majd az azzal szembenálló Lipót körúti ötemeletes Haggenmacher Gőzmalomot vallhatta otthonuknak.

Az 1880 és 1885 között a Sugárút 66. sz. alatt épült konzuli palota azonban teljesen új irányba terelte életüket. Bár a négy utcával határolt Lipót körúti gőzmalom területén álló lakóház, amely a Szemere utcából nyílt, kényelmes otthont nyújtott a népes családnak, a Hermina-mezőn álló Villa Helvetia pedig nagy kertjével és majorságával biztosította nyaralásukat. Ez az életforma azonban még a jómódú svájci polgár puritán életszintjét tükrözte. A konzuli palota viszont méltóságteljes és fényűző kivitelével már fémjelezte Haggenma-

A konzuli palota

Haggenmacher címer (1752)
A wintherturi Donatorenbuch 288. p. szerint

cher Henriknek – két gőzmalom tulajdonosának – vagyoni helyzetét és a 40 évig tartó svájci konzulság szintjét. 1868 óta egyedüli gőzmalom-tulajdonos volt Budapesten a többi, részvénytársaság formájában működő gőzmalommal szemben, és ez a malomiparban is hatalmi pozíciót biztosított számára. A konzuli palota 1880 és 1886 között épült, de Henrik legidősebb fia (II.) Henrik (1855–1917), a promontori sörgyár tulajdonosa, már ennek árnyékában kötött házasságot 1884-ben Aich Emmával (1866–1954).

Ez a házasság sorsdöntő a Haggenmacherek történetében, mert ezen a vonalon alakult ki a közvetlen kapcsolat az osztrák Dreher családdal, amely a XX. században az ország egyik leghatalmasabb konszernjének kialakulásához vezetett. Emma nagypája, Aich Ferenc (1803–1875) a Bodeni-tó mellől származó sváb sörfőzők leszármazottja mint igazgató már nagy szerepet vitt a schwechati Dreher-sörgyárban. Feleségül vette Dreher (I.) Antal nővérét: Klárát (1805–1875). Dreher

(I.) Antal (1810–1863) az ászok sör bevezetője, 1862-ben vette meg 640 000 ft-ért a kőbányai Perlmutter-féle sörházat és utóda (II.) Antal 1870-ben Klára nővére fiát, Aich (II.) Ferencet (1853–1903) nevezte ki a magyar sörgyár vezetőjének.¹

Aich Ferenc nagy karriert futott be Magyarországon, a Magyar Serfőzők Országos Egyesületének elnöke lett és több sörgyár és bank igazgatóságának volt tagja.² A kőbányai sörgyár teljesítménye rohamosan növekedett az ő működése idején és mindvégig megtartotta vezető szerepét Magyarországon.

A kőbányai Dreher-sörgyár után a promontori Haggenmacher-sörgyár járt az élen és így a szakmabeli házasság szinte kézenfekvő volt. Aich Emma az ún. Dreher-villában nőtt fel Kőbányán, amely a mindenkori igazgató székháza lett. A házat 1856-ban Hild Károly építtette Havas József városi tanácsos részére, első átalakítását Feszl Frigyes végezte.³ Az oszlopos kúria, melyben az 1930-as évek elejéig Aichék laktak és mely az idő folyamán a Dreher mintára kialakított luxussal kastély formát öltött, ma is látható a Dreher Brandy címkéjén. Gyönyörű parkjával, úszómedencéjével, tenispályájával, pálma-, virág- és zöldségtermesztést szolgáló melegházaival látványosság számba ment.

A minden vonalon feltörő Aich család 1909-ben enyedi előnévvel magyar nemességet is szerzett. A kőbányai sörgyár élén egymást követő Aich (II.) Ferenc és (III.) Ferenc munkálkodását már nehéz szétválasztani, nevük az irodalomban összefolyik.

A különválasztás az özvegyek útján válik lehetővé, mert Aich Emma édesanyja, (II.) Ferenc özvegye, veje házában a Lipót körút 9. sz. házában élt haláláig, míg (III.) Ferenc özvegye, Aich Ferencné a II. kerületbe, Fő u. 19. sz. alatt.⁴ Az Aich család uralmát a Dreher-sörgyárban Aich György fejezte be az 1930-as évek elején. (III.) Ferenc fia, Aich Hubert alkalmazottja lett a vállalatnak, majd a három fuzionált sörgyár RT-ben Dreher-vonalon nyert igazgatósági tagságot.⁵ 1945 után, valószínűleg az államosítás idején elhagyta az országot és ezzel az Aich család története magyar szempontból véget ért. De Aich Emma, mint ifj. Haggenmacher Henrikné eltörölhetetlen nyomokat hagyott a budapesti polgárság történetében.

1884-ben az ifjú házaspár először Promontoron, a még ma is fennálló kastély-jellegű épületben lakott. Az 1903-ban megjelent Budapest Leírása című kiadvány 127. oldalán látható a promontori, ill. budafoki sörgyár, melynek legmagasabb pont-

ján állt a nagy kert övezte lakóház. Ifj. Henriknek édesapja 1880-ban adta át végérvényesen a sörgyárat, amiről a budapesti cégbíróság adatai tanúszkodnak. A fiatal Haggenmacher nagy lendülettel látott munkához, de a promontori és a két nagy kőbányai üzem teljesítménye között még nagy volt a különbség. A Bp.-i Kereskedelmi és Iparkamara jelentése szerint 1885-ben Promontor teljesítménye csak 23.424 hl, a kőbányai Dreher 200.018 hl és az ugyancsak kőbányai I. Magyar Serfőző Rt. 174.700 hl termelésével szemben.⁶ Viszont övé volt a legmodernebb felszerelés és az apja révén – aki a malomipar vonalán is kiküszöbölte a terménykereskedőket – önálló gabonakereskedelmet folytatott. Alacsonyabb áron a legjobb árpához és nyersanyaghoz jutott és így megfelelő haszonnal dolgozott. A nagy fellendülés azonban 1891-ben következett be, amikor Promontoron már 82.800 hl sört főztek az előző évi 35.600 hl-el szemben.⁷ Így lesz érthető, hogy az ifj. Henrik az 1896. évi ezredévi kiállításon a hivatalos jelentésben megjelent kép szerint 400 m² alapterületű, négyemeletes, tornyos, kupolás sörkóstoló csarnokot létesített.⁸

Az ifj. Henrik apja nyomdokaiban járt. Ő kezdte meg a Lipót körúton a Haggenmacher-ház sor építését. A telket, melyet a hajdani Fegyvergyár telkéből hasítottak ki, még id. Henrik vette 1870-ben nagy előrelátással, és így 1897–98-ban (II) Henrik megépíttette Hubert Józseffel a Lipót körút 9. sz. bérházat (hr. sz. 1131/a),⁹ amely egyben családi házuk is volt. Ez az egyedüli Lipót körúti Haggenmacher-ház, melynek tervrajzai ma is rendelkezésre állnak és bemutatják a megrendelő nagystílusú igényeit. A családi lakásnak legszebb része az udvar felé néző nagy faburkolatos ebédlő volt, melyet egy faragott fakorlással elválasztott, mennyezetig érő színes üvegablakokkal körülvett kiugró egészített ki. Eredetileg télikertnek tervezték, de a gyakorlatban falmenti lócaival és hosszú, keskeny asztalával a család legmeghittebb zuga lett.

A promontori sörgyárat 1899-ig (II.) Henrik teljesen egyedül vezette, de a nagy felfutásra való tekintettel még ebben az évben cégvezetőként maga mellé vette öccsét, Oszkárt (1874–1942), aki addigra szintén kitanulta a mesterséget, majd 1901-től társtulajdonos lett.^{9a} A XX. sz. elején Promontor teljesítménye már elérte a 300 ezer hl-t és mivel nagyobb bővítés ott már nem volt lehetséges, (II) Henrik 1912-ben Kőbányán, a Maglódi úton a Dreher-gyár szomszédságában építtetett új sörgyárat. A cég 1907 óta már mint

Haggenmacher Kőbányai és Budafoki Sörgyár Rt.¹⁰ működött és tőkéje 1908-ban 6 000 000 koronát tett ki. Lényegében már családi vállalkozásnak számított, mert igazgatóságában négy testvér vett részt: ifj. Henrik mint elnök és három testvér Oszkár, Róbert és Árpád mint igazgatók. A részvénytöbbség erős túlsúllyal ifj. Henrik kezében maradt, összesen 2.438 db.¹¹ ami eleve kizárta öccsei beleszólását az ügyvitelbe, ami azonban Róbert és Árpád esetében amúgy sem volt időszerű, mivel mindketten kizárólag a malomiparban dolgoztak. Oszkár szerepe és növekvő részvénytöbbsége azonban a későbbiekben döntő befolyással volt a vállalat életére.

Az új sörgyár nem volt nagyméretű, de annál korszerűbb és így termelékenységére a Haggenmacher-elveknek megfelelően rendkívül magas volt. Az ifj. Henrik vagyona tehát ennek megfelelően gyarapodott, az övé volt az Andrassy út (ma) 34. sz. alatti bérházat és a Mátyás király út 42. sz. alatt álló emeletes villa. 1917-ben bekövetkezett, apját megelőző, váratlan halála szinte tragikusnak mondható. Végrendelete értelmében részvényeinek egyharmada egyetlen fia, (III.) Henrik birtokába került és csak a fennmaradó kétharmadon osztozott¹² négy leánya. Ezzel, a családi hagyományhoz híven, biztosítani akarta fia számára a vállalaton belüli vezető pozíciót. A végrendeleti döntés szerint a Henrik-ágnak és Oszkár-ágnak 3-3 igazgatói hely jutott, a Róbert-ágnak pedig 1. Ifj. Henrik halála alapjaiban rázta meg a Haggenmacher sör- és malom-dinasztiát. Az öreg Henrik ekkor már 90 éves és 1891-ben eltemette másodszülött Géza fiát (1857–1891), aki malommérnök volt, de az apai zsarnokság alól kivándorolt Amerikába és svájci adatok szerint ott jóhírű malomépítész lett.¹³ A családban ismételten előforduló tbc hozta haza és mint a malom cégvezetője 34 éves korában fejezte be életét. A soron következő Walter (1859–1921) már fiatalon zárt intézetbe került. 1914-ben eltemette Árpád fiát is, (sz. 1865) akinek végzettségét nem ismerjük, de valószínűleg ő is malomipari mérnök volt és hallatlan türelemmel szolgálta apját. A kifelé jovialis id. Henrik a családon belül rendkívül keménykezű apa volt, aki maximális munkateljesítményt követelt fiaitól. Másrészt a malom ügyvitelében legmagasabb szintű képzettséggel rendelkező fiait sem engedte szóhoz jutni, egyedül csak az ő akarata érvényesülhetett, amit ugyan tudása és önerőből szerzett hatalmas vagyona igazolt, de az újabb generáció csak nehezen túrt el. Valószínű, hogy a sörgyári vona-

lon is teljes beleszólást igényelhetett, ami végül ifj. Henrikkel való szakításhoz vezetett. Ezt igazolta a végrendeletével kapcsolatos eljárás: ifj. Henrik utódai csak az id. Henrik halála után jutottak ahhoz a külön számlán tartott 1 000 000 frt-hoz, amit az öreg úr még életében többi gyermekének kiosztott. Ennek a magatartásnak végeredménye lett az, hogy a Henrik-ág egyáltalában nem ápolta emlékét, nem őrizte meg iratait, adatait és ez az 1980-as években kezdődő kutatást rendkívül megnehezítette.

Árpád rendkívül békés, csendes ember hírében állt. Felesége Virter Irén, pesti polgárleány volt, akiről nem maradt fenn semmi más emlék, mint hogy nagyon jóízű és szép nő volt. Házasságuk gyermektelen maradt. A Stefánia út 57. sz. alatti villájuk, amiről bő irodalom és pontos leírás maradt fenn,¹⁴ ma követségi palota. Az 1970-es években a Haggenmacher címer még ott díszelgett az oromzatán.

A 90 éves id. Henrik mellett a malomiparban tehát nem állt senki más, mint Róbert fia (1863–1921), aki közgazdász volt és a malom pénzügyeit vitte. Először ő is mint cégvezető dolgozott a malomban, majd 1905-ben id. Henrik két fiával, Árpáddal és Róberttel közkereseti társaságot alapított. Míg id. Henrik nem adta fel svájci állampolgárságát, addig három fia, Henrik, Árpád és Róbert felvette a magyar állampolgárságot. Róbert, svájci adatok szerint, 1895-ben magyarnak vallotta magát és a milleneumkor díszmagyarban vett részt a budapesti városküldöttségben.¹⁵ Ő az egyedüli, aki bank-, és üzletkörökkel is tartotta a kapcsolatot: több bank és vállalat igazgatósági tagja. Az 1900-as évek elején épült Lipót körút 11. számú Haggenmacher-házban rendezett be magának nagystílű lakást, míg Oszkár öccse, az egyedüli, aki megtartotta svájci állampolgárságát, a Lipót körút 15. sz. házban telepedett le. Érdekes módon egyikük sem lakott abban a házban, amelyet végül örökölt, mert a 15. sz. ház Róbert tulajdonát képezte, Oszkáré pedig a Lipót körút 13. volt.

Id. Henriknek 90 éves korában legnagyobb gondja az volt, hogy Árpád és (II) Henrik halála után sem a sörgyár, sem a malom továbbvitele nincs biztosítva, annál is kevésbé, mert az ifj. Henrik egyetlen fia, (III) Henrik bevonult katonának, Róbert pedig nem nősült meg és nincs utódja. Ekkor legfiatalabb fia, Oszkár, aki a sörgyárban volt érdekelt és egyáltalában nem függött édesapjától, minden bátorságát összeszedve elé állt és

közölte vele, hogy aggodalma teljesen alaptalan, mert Róbertnek felesége és elegáns, kitűnően nevelt két fia él Bécsben egy luxus villában, az egyik 18, a másik 14 éves. Mindezt azért titkolták, mert Róbert nagyon szép, de szegény leányt vett el feleségül és attól félt, hogy nővérei nagystílű házasságai mellett apja sohasem fogadná be feleségét, őt magát pedig még ki is tagadná.

A hatás, a családi fáma szerint, váratlan volt. Az öreg úr azonnal hívatta Róbertet és követelte, hogy haladék nélkül hozza Pestre feleségét és két fiát. Boldogan ölelte magához a várva várt utánpótlást: Ottót (1899–1979) és Sándort (1903–1977).

Édesanyjuk, Purczl Éva Anna (1869–1940) valóban nagyon szép nő volt. Mint szegény leány először a híres Váci utcai Monasterly-cég varrodájában dolgozott, de mire Róbert megismerte, már a divatszalon első manökenje volt. Ma, az ún. „top-modellek” előtt nyitva állnak a paloták, de abban az időben ilyen házasság nagypolgári körökben szinte elképzelhetetlen volt. Róbert joggal félt apja haragjától, egyben féltette egzisztenciáját is. A kálvária, amit Purczl Anna ezért megjárta külön regénytéma.¹⁶ Nemcsak szép, de rendkívül tehetséges és művelt nő volt és így kivívta magának az egész család tiszteletét, de származását homály és hallgatás fedte. Az 1980-as évek kutatásai azonban kimutatták, hogy a Purczl családot a XVIII. sz. közepén Grassalkovich gróf telepítette Magyarországra és az anyakönyvi feljegyzések szerint Soroksár első alapítói közé tartoztak. A XIX. sz. első felében már sűrűn találkozunk nevükkel a „Franzstadti” ház-, föld- és telek-kimutatásokban is. Jómódú majoros gazdák és fuvarosok. Szerepelnek a régi Pest irodalmában is:¹⁷ így pld. Gárdonyi Albert leírja, hogy Purczl András 1841. II. 14.-én 279 □-öt vett a 791. sz. ház telkéből: „Bey der eoden Kirche neben dem Rákosgraben.”

Ugyanezt igazolják a telekátírási jegyzetek (1839–1944), miszerint 1841. II. 11-én feleségével Theresia geb. Gausen-nel együtt megvette a „Franzstadt, Soroksárer und Mühlgasse N. 791... 129 liegenden Mayerhofgrund und aus 279 4/6 bestehenden und in Mühlgasse führende und mit ihr No 253 G... Baustelle um 1491 fr.” Ladislaus Locatelli-től.

Purczl András, Pallos-Illyefalvi: „Pest Buda polgárai” szerint, molnármester volt Soroksáron és 1837-ben nyert pesti polgárságot. Mesterségét nyilván vizimolnárként folytatta Pesten, mint ahogy Haggenmacher Henrik két évtizeddel később pályafutását kezdte.

A házaspár alakja azért is érdekes, mert Purczl Anna felnőtt korában nem szüleinél, hanem önállóan lakott. Nagyszülei, szülei a XIX. sz. elején mind a Mester u. tengelyében, az Üllői út és Soroksári út felé vezető mellékutcákban telepedtek le és ott vettek házakat. Mindez azonban azt jelenti, hogy a Purczl család, megelőzve a Haggenmachereket, Aicheket, Drehereket és Saxlehneret, – tehát azt a XIX. sz. második felében feltörő, összekapcsolódó családi konzorciumot, mely szerepet játszott Pest történetében, de 200 év alatt számtalan külső ok miatt elszegényedett és szétesett. Purczl Anna származását, bár csak 50 évvel halála után, de mégis felfedte és helyére tette a kutatás.

Haggenmacher Róbert csak 4 évvel élte túl édesapját. A trianoni végzés folytán a Monarchiára és nagy Magyarországra berendezett malomipar összeomlott és így Oszkár és ő egyedül csak a sörgyártásban látott még valamelyest lehetőséget, bár ezen a vonalon is rendkívül nagy volt a túltermelés. Róbert 1921-ben bekövetkezett halála után a malmot Miklós József vette meg 60 000 000 koronáért,¹⁸ de a malom továbbra is Haggenmacher-név alatt működött, majd 1922-ben átalakult és Haggenmacher Malom RT. néven szerepelt. 1935-ben¹⁹ véglegesen felszámolták.

Míg Róbert fiai és a háborúból szerencsésen hazatért (III.) Henrik egyetemi évei teltek, addig Oszkár kiváló érzékkel mentette át a sörgyártást rendkívül nehéz időszakán. E korszak megértéséhez vissza kell nyúlni a második generáció nőtagjai sorsdöntő házasságaihoz. A konzuli palota nagystílűségéből a Haggenmacher leányok ui. ragyogóan mentek férjhez. Az Aich rokonság révén a Haggenmacher-orientáció határozottan a sörérdekeltség irányába tolódtott el és így a két legidősebb leány német sörgyárosokat választott, mégpedig két unokafivért. Marie Martha, 1890-ben Ulrich Ferdinand Armin Oettler (sörgyáros Zeiz-ben) felesége lett, követve 2 évvel fiatalabb húgát, Melanie Louisát, aki már 1889-ben kötött házasságot Volfram Oettlerrel, akinek viszont Weissenfels a.d. Saale-ben volt sörgyára.

A harmadik leány, Friderike Elisabeth sem maradt el nővérei mögött, amikor 1891-ben Saxlehner Árpád, a Hunyadi János keserűvíztelep cégvezető igazgatójának felesége lett. Apósa, Saxlehner András (1815–1889) szakított a család hagyományos posztóképzés és -kereskedés mesterségével és átadta fivérének Váci utcai üzletét, melyet „Zum Schwarzen Hund” név alatt már 17 éve

vezetett. 1862-ben keserűvíz-termeléssel kezdett foglalkozni, ugyanabban az évben, amikor Haggenmacher Henrik első gőzmalmát megépítette. Meredeken felfelé ívelő pályafutásuk szinte párhuzamosnak mondható. Saxlehner-vonalon is nagy vagyon halmozódott fel a kitűnő üzletvitel alapján. Export üzleteiket is nagyjából egyidőben, az 1860-as évek végén kezdték el, sőt vagyonuk csúcspontja is talán 20 évvel később, a palotaépítés korszakára esik. Míg a Haggenmacher család II. generációja Trianon után kellő időben való felszámolással és átállással meg tudta menteni vagyonának legalább egy részét, addig a Saxlehner utódok még a II. világháború előtt kénytelenek voltak feladni a családi vállalkozást.²⁰

A pálmát azonban a legfiatalabb Haggenmacher leány, Bertha Luisa vitte el, aki 1898-ban az ország egyik leggazdagabb polgára: Dreher Jenő sörgyáros és nagybirtokos felesége lett. Ebben a nagy vagyoni összefonódásban, amit közgazdász nyelven „házassági stratégiának” is neveznek, Oszkár is részt vett, amennyiben, 1903-ban Saxlehner András (1815–1889), a vagyonszerző unokáját, Boytha Jolánt vette feleségül, aki révén a pesti értelmiségi vonal is belépett a Haggenmacher családba.²¹

Ilyen családi kapcsolatok mellett szinte kézenfekvő, hogy az I. világháború utáni válságban a Dreher-Haggenmacher érdekeltség összefogott és a sörgyárak először unióba léptek egymással. Ez az unió, amit Dreher Jenő és Haggenmacher Oszkár fémjelez, zseniális húzással a sörgyártás pangását, maláta exportjával egyensúlyozta. A birtokukban levő sziklapince labirintusa svájci adatok szerint 33.200 m² területen egyedülálló volt a világon és Európa legjobb malátáját szállította. A Schweizer Echo 1932. évi 3. sz.-ban kimutatja, hogy míg a termelés 1926-ban 64.256 q-t tett ki, addig 1929-ben már 142.108 q-t. 1926–29-ig összesen 370 321 q malátát termeltek és ennek egynegyedét Svájc vette át. 1929-ben a Neuer Züricher Zeitung IX. 3.-i számában leírja, hogy a Dreher-Haggenmacher konzorcium tagjait várják Zürichben mint exportáló feleket és méltatja kiváló munkájukat.

A maláta exporton kívül a családi unió bevezette az ún. Brandy gyárat, amelyben háromféle konyakot, likőröket és elsőrendű barackpárlatot készítettek. 1924-ben létesült a Dreher-féle csokoládé- és keksz-gyár, majd kiterjesztették működésüket a szénsav-, műjég- és szikvízgyártásra. Érdeklődősséget vállaltak a Szent Lukács-fürdő kútval-

lalatával kristályvizük terjesztésére és részt vettek a Paracelsus Rt. alapításában is. 1923-ban megvették a nagykanizsai sörgyárat, majd a Liebig textilgyárat. A kőbányai Haggenmacher-sörgyár területén berendezték az ország egyik legnagyobb gyapotfonodáját, melyet a kellőleg kiképzett mérnök, Róbert idősebb fia, Ottó vezetett. 1920-ban átvette a nagykanizsai Király-sörfőzdét, az ország legnagyobb vidéki sörüzemét és lerakataival megjelent minden nagyobb városban. A harmincas évek elején létesült Dreher-Haggenmacher Első Magyar Részvényserfőzde Rt. kialakított szálloda hálózatával, valójában az ország egyik legnagyobb és leghatalmasabb konszernje lett.²² Elnöke Dreher Jenő, vezérigazgatója Haggenmacher Oszkár volt.

Oszkár szerencsés üzletpolitikáját azonban mély családi gyász kísérte. 1927-ben elhunyt felesége, Boytha Jolán, hat fiú és két leány gyermeket hagyva maga után. Oszkár ezután teljes visszavonultságban élt Városmajor u. 32. sz. alatti nagy villájában és idejét munkáján kívül csak árván maradt családjának szentelte. Rendkívül nagy vagyont – sörgyári részvényein kívül – bérházak és egy bakonyi erdőbirtok képviselte.

A mindinkább erősödő Dreher-Haggenmacher kapcsolattal ellentétben a Haggenmacher-Saxlehner összefonódás, egyrészt Haggenmacher Frieda (Saxlehner Árpádné) korai halálával, aki 27 évesen mint három gyermek anyja távozott az élők sorából, másrészt a keserűvíz üzlet visszaesésével inkább lazuló tendenciát mutatott. A két család III. generációban való újabb kapcsolata azonban olyan bensőséges viszonyt alakított ki, melynek középpontjában (II.) Henrik özvegye: Aich Emma állt.

Aich Emma a polgári nagyasszony mintaképének tekinthető. Magas, karcsú alakja, finom arcvonásai, disztingvált megjelenése és hallatlan kedvessége szinte predestinálta őt arra, hogy férje halála után ő képviselje a családi központot és az összetartó erőt. Nem volt üzletasszony, nem szólt bele a családi vállalkozásba, mert joggal bízhatott Haggenmacher Oszkár és Dreher Jenő üzletvitelében. Társadalmi téren azonban kivívta magának az egyeduralmat, amit nemcsak családi köre, de bizonyos mértékben a távolabbi polgári körök is respektáltak. Az összefonódott vagyoni érdekeltségének ő volt a lelke és csendes, de határozott fellépésével mindig keresztül tudta vinni akaratát és egyensúlyba tartotta családjá különböző élet-szinten élő tagjainak egymáshoz való viszonyát.

Jótekonysága is példás volt. A Haggenmacher Károly-féle alapítvány, a Bethánia nevű gyermekotthon évkönyvei tanúskodnak adakozásáról. Míg Aich Emma magával hozta az Aichek nagystílűségét, melyet a schwechati Dreher-sörimpérium, „a világ legnagyobb sörgyára” és a szinte felmérhetetlen Dreher-vagyon árnyékában szívtak magukba, addig a II. generáció legfiatalabb nőtagja: Bertha Luise, akit Lilynek becéztek teljes visszavonultságban élt kiváló férje, Dreher Jenő oldalán. Dreher Jenő valóságos „Grand seigneur” volt. Nemcsak megjelenésével, de minden megnyilvánulásával kiérdemelte ezt a jelzőt, mellyel kortársai őt felruházták. Mindenben az élre tört. Először mint honvédszázados, majd 1894 óta mint úrlovas 10 győzelmet aratott. Ezzel kivívta magának apja (II) Antal elismerését, aki benne látta a Dreher-lótenyésztés és versenystálló jövődöbéli képviselőjét. Nem is csalódott. Az erdőháti ménes Dreher Jenő alatt élte fénykorát. „Der alte Dreher”, ahogy őt Bécs nevezte, minden téren nagy reményeket fűzött Jenő fiához és ezért adta át neki a kőbányai sörgyár vezetését, majd a magyarországi birtokokat.

1896-ban megbízta Hubert József építész, hogy tervezzék Kőbányán, az Aich igazgatóknak fenntartott kúria parkjának túlsó oldalán egy kétemeletes kastélyszerű épületet fia számára. Jenő így 1898-ban egy fényűzően berendezett házba hozta ifjú feleségét. 1896 óta cégvezetője volt a kőbányai sörgyárnak, 1905 óta pedig társtulajdonosa. A sörgyár 1921 óta lett teljes egészében az ő tulajdona. Schwechatban külön mezőgazdasági osztály foglalkozott (II) Antal hatalmas, az egész Monarchiára kiterjedő birtokaival. A magyarországi birtokoknak (az 1903 évi statisztikai adatok szerint²³

Fejér vármegyében 17.247 k.h

Tencsén és Abaúj-Torna vármegyében 10.545 k.h

összesen: 27.992 k.h.-nak) a fiatal Dreher Jenő lett vezetője, majd 1911-től tulajdonosa. Martonvásárt 1897-ben szerezték meg József főhercegtől, aki viszont 1893-ban 2.1 millió forintért vette meg az 1870-es évek válsága után tönkrement Brunswik Géza gróftól. A még kezdő Dreher Jenőnek az volt a feladata, hogy a teljesen elhanyagolt birtokokat átállítsa modern, intenzív gazdálkodásra.

Ez a XX. sz. első évtizedében nagyjából sikerült is, addigra kiépült a 16 km hosszú lóvasút, az iparvágány, számtalan újszerű tervek alapján készült istálló, rendeződött a vízellátás, megvetették a korszerű tehenészet alapjait. Bár a schwechati központ intenciónak megfelelően, mégis egy fia-

taleMBER fáradhatatlan munkája nyomán indult be a nagy célokra irányuló Fejér megyei gazdaság Martonvásár központtal. Ehhez a nagybirtokhoz négy kastély tartozott: a központban állt az egykori Brunswick-kastély és az ún. kis kastély, Tordason a Battyhány hercegek hajdani kastélya. Válon pedig a szintén 18. sz.-ban épült Ürményi-kastély: ma már műemlék. Ez volt tehát az a keret, amely a rendkívül puritán módon nevelt Haggenmacher Lilyt fogadta. A Dreher- és a Haggenmacher-felfogás között abban volt lényeges különbség, hogy Ausztriában a Dreher család III. generációja már főúri módon élt – (II) Antal kettenhofi kastélyában többször fogadta a császárt, s lovai miatt Erzsébet királyné is meglátogatta – míg a Haggenmacher-vonalon a reprezentáció Magyarországon csak az 1886-ban elkészült konzuli palotával kezdődött.

Lily, a Benczúr-festmény szerint fiatal korában sem volt kifejezetten szép nő, de lényében volt valami különös, meghatóan kedves vonás. Rajongva imádta férjét és Dreher Jenő árnyékában a szerény, szürke kíséző szerepét játszotta meggyőződéssel és odaadással, de mindig nagyon disztigáltan. Míg férje a lovaregylet és a mezőgazdaság révén úgyszólván csak mágnás körökben mozgott, Lily teljes visszavonultságban élt. Társadalmilag nehéz helyzetbe került, mert életnívójuk, vagyonuk révén az arisztokraták köréhez kellett volna csatlakoznia, viszont az 500 éves Haggenmacher-múlt tudatában nem vállalta köztük a másodlagos szerepet. Nem szabad megfélemlkezni arról sem, hogy az I. világháború előtt, egészen az 1920-as évek elejéig, a mágnás nők még megkülönböztetően magázták a polgárosszonyokat. Polgári körökben, beleértve a családot is, viszont oly nagy volt az anyagi szintkülönbség, hogy az büvkört vont Lily alakja köré. A Dreher-impérium, bár Trianon következtében nagy károk érték, rendíthetetlenül ment tovább a maga útján és kitűnően kezelte Lily örökölt vagyonát, beleértve a konzuli palotát, amely az övé lett. A családban tehát szerették és tisztelték, de csak messziről. Így teljesen egyedül maradt, csak szűkebb családjának élt és idővel úgy tűnt, hogy csendes, szerény, de mindig elegáns megjelenésével elérhetetlen magasságokba lebeg egy saját maga kreálta társadalmi szinten. Minden vagyona mellett sorsa tragikus volt. Az elsőszülött ikerpárt (egy fiút és egy lányt) csecsemő korban veszítette el és utánuk nem született több Dreher férfitód. Három leánya közül Lieselt 17 éves korában vitte el a tbc. Lily rettenetes

fájdalmát sohasem érezte környezetével, önmagába zárt kör volt mindvégig és híven teljesítette kötelességét. Bármelyek otthona: a svábhegyi villa, a martonvásári kastély, a Károlyi utcai kis palota, a Szentendre feletti vadászkastély fogalom volt a maga nemében.

Dreherné vendége lenni megtiszteltetés volt még a családon belül is. Minden szerénysége és kedvessége mellett volt benne valami más, és ezért respektálták. Akaratlanul is uralkodott szűkebb és távolibb családján, és nem csak vagyonának köszönhetette, hogy glédában álltak a pesti kereskedők, amikor hatalmas Minerva kocsijával üzletük elé gördült.

Az 1930-as években a pesti társadalom álmélkodva vette tudomásul, hogy Dreher Jenőné, svábhegyi emeletes nagy villáját a völgyig érő parkkal Budapest városának ajándékozta, hogy ott gyermekszanatóriumot létesítsenek. Dreher Jenő viszont schwechati kastélyát adta át egy tollvonással Bécs városának.

Egyedülálló jelenség volt mindez, de ők nem fűttek hozzá semmiféle magyarázatot. Lily „kegyelmes” asszony mivoltában sem változtatott svájci szokásain, puritán rendben vezette háztartását kulcskosárral a karján. Dreherék jellemzője volt az egyszerűség, de tökéletes szinten. Környezetéből kiszivárgott, hogy minden szabad percét a jótékonyság tölti ki, bár ő maga soha nem beszélt róla. A Haggenmacher-alapítvány: a Bethánia gyermekotthon évkönyvei viszont megőrizték, hogy ő volt az otthon adakozó lelke. A Haggenmacher család csak annyit tudott róla, hogy minden rajongása mellett ő képviselte az egyedüli fékező erőt, amely Dreher Jenőt bármilyen vonalon való túlzástól vissza tudta tartani. Ilyenkor kissé félszeg mosollyal de rendkívül kedves hangon annyit mondott: „Ich bitt’, dich Eugen...” – és ez a néhány szó úgy hatott mint egy varázsigé.

1969-ben Svájcban búcsúztunk el egymástól, anélkül, hogy tudtuk volna. „Tante Lily” – mert mi, a III. generáció így szólítottuk – férje halála után Winterthurban, a család ősi fészkeben a Haggenmacher Károly által alapított öregek otthonában élt tökéletes magányban. Szép nagy szobát bocsátottak rendelkezésére, ami azonban minden kényelme mellett szinte tragikusan hatott a kastélyok és a paloták után. Legnagyobb baj azonban kínzó honvágya volt, hisz a „switserdüch” környezetben még szót sem tudott váltani senkivel. A kertben sétált, amikor megérkeztem – a nyakamba borult, gyenge testét rázta a zokogás és én nem találtam vígasztaló szavakra. Egy év múlva meghalt.

Utolsó kívánsága az volt, hogy hamvait hozzák haza a martonvásári Dreher-kriptába férje, leányai és fiai mellé. Amikor ez a 70-es évek legelején megtörtént, öten voltunk Martonvásáron az urna elhelyezési szertartásánál, mint a család itthon maradt tagjai. Munkanap ellenére azonban felvonult a nép. Martonvásár dolgozó tömege. Három község katolikus és protestáns papjai tartották a gyászbeszédeket és az ő beszámolóikból ismertük meg valójában, hogy ki volt és mit tett Haggenmacher Lily. Azonban még többet mondott nekem az összegyűlt sokadalom, amely a 70-es évek hangulatában nem riadt vissza attól a megmozdulástól amit a Dreher-temetés tiszteletadása

jelentett. Ami akkor Martonvásáron történt több volt mint temetés: a múlt, a Dreher-Haggenmacher család melletti kiállítás volt.

Ma, amikor a II. generáció szerepét kívánom feleleveníteni a múltból, úgy gondolom, hogy társadalomtörténeti szempontból Martonvásár lakosainak tömeges részvétele a „kegyelmes asszony” temetésén nemcsak a 70-es évek elejének idejében, de az egész család több száz éves történetében egyedülálló volt. Minderre hivatkozással merem állítani azt, hogy Haggenmacher Bertha Luisa a Magyarországon élő II. generáció legkiemelkedőbb alakja volt.

III. generáció

A Haggenmacher család magyarországi történetében a III. generációnak jutott az a nehéz feladat, hogy átvészelje azt az időszakot, amelyben elveszti minden örökölt vagy szerzett vagyonát és kapitalista múltja miatt pellengére állítják. A III. generáció erre úgy válaszolt, hogy egy kivétellel minden egyes férfi tagja elhagyta az országot, beleértve a már felnőtt IV. nemzedéket is, amelyet sárga csillag helyett „X”-szel jelöltek az iskolában és megtagadták tőlük a továbbtanulást. Az utókorra hárul majd a feladat, hogy kiértékelje, milyen veszteséget jelentett az ország gazdaságára nézve a képzett szakemberek távozása.

A III. generáció a II. világháború utáni évtizedben nemcsak tagjai képzettségével, de üzleti politikájával és gazdasági súlyával a család legmagasabb szintjére emelkedett. Ebben az időben a svájci állampolgárságát megtartó Oszkár-ágon kívül már csak három ütöképes magyar Haggenmacher állt a porondon: a Henrik-ág (négy nővér) képviselőiben (III.) Henrik, a köztudatban „Harry”, és Róbert két fia, Ottó és Sándor.

Az Oszkár-ág leszármazottai még túl fiatalok: József (sz. 1905) a legidősebb kivándorolt és Braziliában telepedett le. Pál (sz. 1908) közgazdasági dr., a sörgyár és maláta export vonalán végzi gyakorló éveit. Oszkár (sz. 1911) és Tamás (sz. 1913) vendéglátó főiskolát végeztek Svájcban és a HUNGÁRIA Hotel igazgatói lesznek. Tibor (sz. 1916) sörgyártás vonalán szerez mérnöki diplomát, Jenő (sz. 1922) pedig kémikusnak készül. Nővérük, Margit Graffl Károly földbirtokos felesége lesz, Erzsébet pedig nem ment férjhez, de

fivéreivel és nővérével 1945 után elhagyta az országot.

A magyar történelemben, a svájci honosságukat megtartó II. generációból – tehát az Oszkár-ágból – Tamás játszott 1944-ben érdemleges szerepet.²⁴ Ő szerezte meg Pannonhalmának a védettséget a Svájci Vöröskereszt közbenjárásával és ezzel nemcsak a kolostor történelmi múltját mentette meg minden műkincsével együtt, de 410 gyermeknek, 220 felnőttnek, 52 nővérnek és 70 fekvő betegnek biztosított menedéket.

A svájci követségen Born Frigyes kereskedelmi attasé volt a Vöröskereszt megbízottja. Haggenmacher Erzsébet pedig titkárnője. Tamás tehát fiatalos hévvel, de a legjobb kilátások mellett vállalta ezt a feladatot, ami végül sikerrel járt. A Svájci Vöröskereszt révén a nemzetközi Vöröskereszt védelmébe vette Pannonhalmát, svájci megbízottjuk Brunschweiler Egon gyártulajdonos volt. Mindez a 31 éves Tamás ténykedésének volt köszönhető.

A magyar Haggenmacherek még az 1920-as években házasságaikkal hívták fel magukra a figyelmet, amennyiben mind a hárman Pekár leányt vettek el feleségül.²⁵ A sort 1921-ben Henrik (a továbbiakban Harry) kezdte, felesége Pekár Marianne. Ottó 1923-ban Emmát, Sándor pedig 1929-ben Zsuzsannát vezetni oltár elé. Az unokatestvér és a két fivér három nővérrel kötött házassága még megerősíti a magyar Haggenmacherek összetartását. A konszernben ugyan csak ketten maradtak, mert Sándor, a Bécsi Kereskedelmi Akadémia és a Német Mezőgazdasági Akadémia elvégzése után a mezőgazdálkodást választotta,

hogy mint fiatalabb, részvénypakettjével bátyja pozícióját erősítse a konzernen belül.

Harry Aich György halála után foglalta el feleségével az oszlopos igazgatói kúriát, addig az Ihász utcából nyíló, a gyár területén álló kertes házban lakott, mint a Csokoládé- és Keksz-gyár igazgatója. Az ő feladata volt a maláta export kiépítése és belga konzuli minőségben a külföldi kapcsolatok ápolása. Ebben nagy segítségére volt Pekár Marianne, aki szépségével, eleganciájával, kultúrájával és kifogástalan nyelvtudásával maradéktalanul betöltötte a ráértelt feladatot. Főképp diplomatákkal és arisztokratákkal érintkeztek, minden nagyobb társadalmi megmozduláson vagy ünnepségen jelen voltak. Egyetlen leányuk Marietta, a gyáriparba ment férjhez, amennyiben Gschwindt György felesége lett, majd szülei távozása után ő is elhagyta az országot.

A Henrik-ágon Harryn kívül négy nővére szerepel: Emma 1903-ban Saxlehner Kálmánhoz, Márta 1905-ben dr. Sztehló Aladárhoz, Edith 1912-ben dr. Frigyesi József egy. tan.-hoz, míg Marianne Adler-Rácz Józsefhez ment feleségül.²⁶ Az ő utódaik közt, tehát a IV. generációban egy kiemelkedő egyéniség írta be nevét a magyar történelembe: Sztehló Gábor evang. pap (1909–1974)²⁷, aki a Vöröskereszt védelme alatt álló „Jó pásztor” mozgalom révén megszámlálhatatlan zsidó gyermeknek nyújtott menedéket. Az első ilyen „otthon” Haggenmacher Ottó és Pekár Emma villája volt a Bércz u. 16. sz. alatt, melyet 28 más épület követett, többek között a volt Haggenmacher Istenszeme-villa a Zugligetben. Az ő nevéhez fűződik a „Pax Gyermekotthon” is, az első gyermekváros, amely 1945 és 1949 között működött.

Haggenmacher Ottó és felesége Pekár Emma, a Henrik-ágban szereplő Haggenmacher–Pekár házaspárral szemben teljes visszavonultságban élt először Kőbányán, majd Bércz u. 16. sz. alatt épült villájukban, amely ma az egyiptomi követségnek ad otthont. Ottó a textilgyár igazgatója volt, egyben a konzern gazdasági irányítója. A házaspár mint természetrajongó, a Bakonyban svájci mintára épített vadászkastélyában töltötte minden szabad percét. Leányuk: Mária, dr. Verebélyi Pál felesége lett, három fiuk: Róbert, Ottó, György külföldön élnek. A házaspár 1956 után kivándorló útlevelel távozott Svájcba,

A harmadik Haggenmacher–Pekár házaspár történetét, csak első személyben folytathatnám,

mert férjemről Haggenmacher Sándorról és önmagamról van szó. Mi voltunk az egyedüliek a Haggenmacher nevet viselő családtagok között, akik megkockáztatták a szinte lehetetlent: itthon átvészelné az 1945 utáni időszakot. Részben kötött a föld szeretete, más téren Sándor felfogása, hogy nem akar proletárként élni a kapitalizmusban. Mindezen túl én is görccsösen ragaszkodtam az oly nehezen átmentett tárgyaimhoz, családi emlékeinkhez.

Nagy árat fizettünk ezért és a kálvária, melyet bejártunk olyan mély nyomokat hagyott bennem, hogy még nem tudnék tárgyilagosan beszámolni róla. Sorsunk dokumentált története az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára „Pekár Zsuzsa, Haggenmacher Sándorné gyűjteményébe” kerül, ahol majd idővel a kutatók rendelkezésére áll.

Ma visszatekintve azt vallom, hogy bár sokkal magasabb életszinten és főképp nyugalomban élhettünk volna Németországban német tudásunkkal és főiskolai számviteli végzettségünkkel, én valószínűleg ismét ugyanezt az utat választanám. Az egyén nem tud kilépni a génjei által meghatározott körből, ami egyben sorsát is jelenti, így az utókor feladata lesz, hogy elbírálja életünket és megállapítsa: kinek volt igaza? Annak, aki elment, vagy annak aki itt maradt. Az ember sohasem lehet önmaga bírója.

Szegény kisleányom, Edith (1930–1972) mint Pattantyús Ábrahám Ádámné még e nagy műszaki név árnyékában sem tudta magát túltenni azon a csapáson, amit 1945 jelentett neki. Szívvel-lélelkel gazdának készült, annak is neveltük. Élete végéig lázadozott a „sors” igazságtalansága ellen.

Fiam 1956-ban 19 évesen disszidált, hogy nyugaton keressen magának új utakat.

A Haggenmacherek IV. generációja tehát a III. generáció példáját követve elhagyta az országot. Jobbára Svájcban, Németországban, Belgiumban, Kanadában, az Egyesült Államokban és Brazíliában élnek szétszórta, átlagos polgári színvonalon. Kapcsolataik Magyarországgal rendkívül lazák, csak néhányan tértek vissza rövid látogatásra.

A Haggenmacher család így kihalt Magyarországon és csak a Kerepesi és Farkasréti temetők kriptái emlékeztetnek még tagjai száz éven át betöltött kiváló szerepére.

Pekár Zsuzsa